

**НОВАТА МЕРКА НА БЕЗБЕДНОСТ ВО КЗ НА РМ
„МЕДИЦИНСКО-ФАРМАКОЛОШКО ЛЕКУВАЊЕ” –
НЕЈЗИНИОТ КОНТЕКСТ И ИМПЛИКАЦИИ**

1.02 Прегледна научна статија
УДК 343.541:343855 (497.7)

Апстракт

*Анти-хормоналната терапија (популарно позната под називот „хемиска кастрација“) во денешни услови претставува еден од најефикасните алтернативни методи за справување со сексуалниот криминалитет и како таква, носи значајни предности наспроти казната затвор и т.н. физичка кастрација (кастрација *per se*), оттаму што се смета за помалку инвазивна мерка која небаре во иста мера може да послужи за постигнување на истоветни цели.*

*Независно од постигнатиот напредок и нејзината докажана ефикасност, во литература и натаму се води активна расправа за тоа дали ваквата (терапевтска) мерка треба да опстојува и денес, во развиените општества и како може да се оправда нејзината примена. Дали таа му е воопшто потребна на казненото право во ерата на неговиот цивилизациски развој или пак, својата позиција треба да ја отстапи на други средства, оттаму што, речиси и едвај да имаат некаква одржливост аргументите кои говорат во прилог на нејзината примена *vis-à-vis* универзалниот концепт на човековите слободи и права?*

Колку и да се чини ефикасна, присилната кастрација, независно од обликот во кој таа се манифестира (хируршка или хемиска), подлежи на остри критики префрлајќи и дека го доведува во прашање почитувањето на основните човекови права и првенствено на забраната за мачење, нечовечно и понижувачко постапување и казнување. Гледано низ призма на стразбурското право, присилната (хемиска) кастрација се чини спорна и од аспект на остварувањето на правото на почитување на приватниот и семејниот живот и правото на основање семејство, вклучително и на забраната за дискриминација.

Независно од упатените критики, денес хемиската кастрација претставува легислативна реалност во модернизираниот казнено право на повеќе држави, и тоа не само во оние кои ја следат американската правна традиција од каде впрочем и потекнуваат нејзините корени, туку и во современите европски законодавства (така, Данска, Финска, Германија, Норвешка, Шведска итн.). Најдалеку во регулативата оди Полска која со реформата од 2009 (во сила од 2010 година)

¹ Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје.

² Докторанд на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје.

ја вовеле присилната хемиска кастрација за сторителите на сексуални дела, вцврстувајќи ја во редот на казните.

И Кривичниот законик на РМ ги следи ваквите тенденции: со Новелата на КЗ од февруари, 2014 година „медицинското-фармаколошко лекување“ е вградено во корпусот безбедносни мерки (чл. 65-а), за сторителите на кривичното дело полов напад врз дете до 14 години кога постои опасност тие и натаму да вршат такви дела.

Во текстот накратко ќе се задржиме на прашањата за нужноста и оправданоста од ваквиот законодавен потег и тоа, од компаративен, но не помалку и од критички агол како би ги посочиле на еден воопштен начин, слабостите на нововостановените законски решенија.

Клучни зборови: *Превенција на сексуалниот криминалитет, Педофилија, Рецидивизам, Хемиска кастрација (Медицинско-фармаколошко лекување), Компаративни искуства.*

1. Неколку општи напомени

Науката од секогаш му пристапувала со особен интерес на прашањето за биолошкиот супстрат на човековата сексуалност. Биолошките корени на либидото (хормоните и сензорните органи), нивната улога во сексуалното однесување и воопшто, сексуалниот живот на човекот како комплексен процес чие функционирање се одвива под нагласено влијание на биолошките, психолошките и социјалните фактори, нивната испреплетеност со религиозните и моралните вредносни норми, вклучително и учењата за одредени дисфункции во сферата на сексуалноста уште одамна го привлекувале вниманието на психијатрите, психолозите, биолозите, но исто така и на правниците и посебно на оние кои се занимаваат со прашањата од областа на казненото право. Тоа е впрочем и разбирливо ако се појде од основната (заштитна) функција на казненото право димензионирана со потребата од заштита на поединецот и општеството од социјално штетни поведенија во сферата на половите односи.

Сексуалните деликти претставуваат камен на сопнување во речиси сите реформски фази на казненото законодавство. Поправо, на современото казнено право му погодува тенденцијата за декриминализација и депенализација на одредени поведенија од сферата на половите односи (така, прељубата, заведувањето, абортусот, хомосексуализмот, проституцијата, а во поново време и инцестот,³ итн.). Но, паралелно со тоа, јакнењето на концептот на

³ B. Germany's Ethics Council calls for legalization of incest, <http://www.dcclothesline.com/2014/09/27/germany-ethics-council-calls-legalization-incest/>.

казненото право ориентирано кон жртвата резултира со проширување на казненоправната заштита, особено во однос на инкриминациите на сексуално и други облици на насилство и злоупотреба на децата, детската порнографија и cyber - насилството. Ваквиот пристап на двоен колосек во извесна мера, може да се оправда со фактот што најчесто, објект на напад кај овие дела се малолетниците на возраст до 14 години чии права и интереси претставуваат една од приоритетните задачи на општеството.⁴

И токму нагласениот интерес за обезбедување што е можно посеопфатна заштита и правилен развој на децата од различни облици на сексуално злоставување и аберантни влијанија врз нивното оформување како здрави личности и сведување на минимум на стапката на рецидивизмот која кај овие казнени дела бележи исклучително високо ниво⁵ го (ре) актуелизира прашањето за механизмите на казненоправна заштита во обидот за справување со криминалот кај оваа делинквентна популација.

Независно од постигнатиот напредок на доктринарен, национален и на меѓународен план, остануваат и натаму да лебдат безброј неодговорени прашања, кои нè враќаат на едно почетно рамниште за тоа кои облици

⁴ Ваквата задача која претставува една од основните одредници на реформата на повеќето современи казнени законодавства извира и од основните документи кои ја образуваат меѓународноправната рамка за заштита на децата во поширока смисла, а такви се, во прв ред, следниве: UN Convention on the Rights of the Child of 1989.; Optional Protocol to the Convention on the sale of children, child prostitution and child pornography and the Optional Protocol concerning the involvement of children in armed conflicts, в. Закон за ратификација на Факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на детето кој се однесува на продажба на деца, детска проституција и детска порнографија, Сл. весник на РМ, br. 44/03/ Zakon za ratifikacija na Fakultativniot protocol kon Konvencijata za pravata na deteto koj se odnesuva na prodazhbata na deca, detska prostitucija i detska pornografija, Sl. vesnik na RM, br. 44/03; Convention of the Council of Europe on Cybercrime 2001 containing special catalog of offenses related to child pornography (чл. 9/ c1.9); CoE Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (ратификувана во Сл. весник на РМ, br. 135/10/ ratifikovana vo Sl. vesnik na RM, br. 135/10).

⁵ Според некои податоци, само во САД процентуалното учество на жртвите (помлади од 18 години) на акти на сексуална злоупотреба се движи од 3-6% кај припадниците од машки пол, односно од 12-28% кај лицата од женски пол. Истражувањата покажуваат дека процентуалниот удел на жени – жртви на казненото дело силување се движи во распон од 10-15%, додека 25% од вкупната женска популација биле изложени на некаков акт на сексуална виктимизација, в. Scott, Holmberg, 2003, стр. 503. Lisak и Miller во 2002 година вршеле истражување на стапката на рецидивизмот кај сексуалните престапници. Резултатите покажале дека од вкупниот број лица опфатени со истражувањето (1882 лица од машки пол-сторители на казненото дело силување), 63% манифестирале повратничко однесување. До слични заклучоци дошле и Langevin и неговите колеги кои во лонгитудилната студија од 2004 година меѓу другото, утврдиле дека стапката на рецидивизмот е највисока лај лицата со патолошки сексуални нагони (така, егзибиционисти, садисти и педофили), Dickey, Nussbaum, Chevolveau & Davidson, 2002; Langevin и др., 2004 според Pitula, 2013, стр. 7.

на реакција можат да се сметаат за допуштени во постапувањето со сексуалните престапници, а нивната ефикасна примена да не биде во колизија со универзалните стандарди за човековите права и пред сè, со забраната за мачење, нечовечно и понижувачко постапување и казнување.

Еден од таквите (спорни) облици на казненоправна реакција е и *кастрацијата*, интервенција којашто е поставена во функција на редуцирање на повторот кај опасните сексуални делинквенти, првенствено во оние ситуации кога во својство на сторители се јавуваат лица од редот на педофили.

Се наметнува во овој контекст, дилемата за тоа дали ваквата (*терапевтска*) мерка треба да опстојува и денес, во развиените општества и како може да се оправда нејзината примена? Дали таа му е воопшто потребна на казненото право во ерата на неговиот цивилизациски развој или пак, својата позиција треба да ја отстапи на други *средства*, оттаму што, речиси и едвај да имаат некаква перспектива аргументите кои говорат во прилог на нејзината примена?

Веќе од изнесено јасно може да се насети и она што претставува лајт-мотив на авторот/ авторите: *импресијата* од новоинаугурираните законски решенија – производ на крупните реформски движења на теренот на материјалното казнено право⁶ и тоа посебно, во оној нивен дел кој се однесува на редизајнирањето на сетот - безбедносни мерки. Со Новелата на КЗ од февруари, 2014 година⁷ системот на санкции доби фундаментално нов квалитет со вградувањето на мерката на безбедност „*медицинско-фармаколошко лекување*“, популарно позната под називот хемиска кастрација (чл. 65-а). Без да навлегуваме во подробна експликација на новостатуираните законски решенија, во делот што следи, по кусите воопштени појаснувања за поимот, видовите и условите за примена на спомената мерка, накратко ќе биде презентирана нормативната структура на соодветните одредби од КЗ, но исто така и на оние од Законот за извршување на санкциите (во понатамошниот текст: ЗИС), чишто измени се јавија како логична последица на модификациите во репертоарот на медицински мерки, на планот на материјалното казнено право. Како би ја потврдиле тезата дека и денес, независно од изменетиот систем на вредности, на казненото право не му е туѓа идејата за посегнување кон хемиската кастрација третирајќи ја како ефикасен одговор на сексуалниот

⁶ В. Закон за изменување и дополнување на КЗ, Сл. весник на РМ, бр/ Закон за изменување I дополнување на КЗ, Сл. весник br. 55/13; 82/13; 14/14; 27/14; 28/14; 41/14; 115/14; 132/ 14 и 160/14.

⁷ Закон за изменување и дополнување на КЗ, Сл. Весник на РМ, br. 27/14. / Закон за изменување I дополнување на КЗ, Сл. Vesnik на РМ, br. 27/14

криминалитет и проблемот на рецидивизмот, во сумарни црти, ќе се задржиме и врз решенијата присутни во компаративното казнено право.

2. Поим, видови, правна природа и услови за примена на кастрацијата

Од моментот на нејзиното етаблирање на казненоправната сцена,⁸ кастрацијата постапно ги менувала своите појавни форми, а паралелно со тоа се менувале и условите и кругот на лица опфатени со нејзината примена. Најстара е *физичката кастрација* (или уште кастрација *per se*) која во своето основно значење подразбира хируршко отстранување на тестисите (орхеотомија) од телото на мажот, при што последиците од преземениот зафат се изразуваат низ намалување на нивото на тестостерон, хормон кој е од примордијално значење за регулирањето на сексуалноста, т.е. влијае врз поттикнувањето на сексуалните желби и фантазии⁹ што пак, натаму влијае врз опаѓањето на (патолошките) сексуални нагони и намалување на тој начин на веројатноста од повторно вршење сексуални деликти (в. *Weinberger* и др. (2005), 16-36). Кај лицата од женски пол пак, оваа процедура (стерилизација) се состои во отстранување на јајцеводот и на јајниците од телото на жената и како таква, се покажува како далеку покомплексна и неретко придружена со сериозни компликации при нејзиното изведување (*Oswald* (2013), 474-475). Последица на преземениот зафат е прекинување на способноста за прокреација/репродукција (*Alberta* (1988) според *Caulfield* (1999), 102).

Расправата за потребата и оправданоста од нејзината примена денес, скоро и да е надмината, оттаму што ваквата мерка која несомнено

⁸ Во периодот на Средниот век, примената на кастрацијата се базирала врз системот на талион; во Античка Грција кастрацијата на робовите била првенствено во знакот на постигнување одредени комерцијални цели, додека кастрацијата на харемските стражари наоѓала свое оправдување во идејата за превенција, настојувајќи да го спречи евентуалното препуштање на уживањата, в. подетално Russell, *Castration of Repeat Sexual Offenders: An International Comparative Analysis*, 19 Hous. J. INT'L L., 1997, стр. 425, 438-439. Според некои извори, кон крајот на 1800-та година, Dr. Harry Sharp од Индијана хируршката кастрација ја применил над 180 затвореници од машки пол, в. Scott, Holmberg, *Castration of Sex Offenders: Prisoners' Rights Versus Public Safety*, 2003, стр. 502.

⁹ Rösler, Witztum, *Pharmacotherapy of Paraphilias in the Next Millenium*, 18 Behavioral Sci. Law, 2000, стр. 43-45; Stelzer, *Chemical Castration and the Right to Generate Ideas: Does the First Amendment Protect the Fantasies of Convicted Pedophiles?*, 81 Minn. L. Rev. 1675, 1997 според Stinneford, *Incapacitation through Maiming: Chemical Castration, the Eighth Amendment, and the Denial of Human Dignity*, University of St. Thomas School of Law, Legal Studies Research Paper No. 06-25, стр. 7-8.

носи архаичен и варварски призвук, се покажува како спорна во сите свои сегменти и создава непријатна асоцијација со суровите телесни казни и со евгеничкото движење (хируршката кастрација како метод на артифициелна селекција и „прочистување“ на човековиот род);¹⁰ за негативните последици од нејзината примена подетално в. *Park* (2012);¹¹ *Stinneford* (2006), 559, 595-598; *Richeson* (2009), 95-123; *Lombardo* (1997), 2611, 2643 според *Oswald* (2013), 475-476.

Помалку подложна на критики во теоријата и во законодавството е *хемиската кастрација* која означува процес на администрирање анти - андрогени лекови на лице од машки пол во обидот да се намали нивото на тестостерон во организмот, т.е. да се предизвика соодветен ефект во однос на нивото на серотонин.¹² За разлика од физичката кастрација, процедура при која машките тестиси се отстрануваат, хемиските методи може да бидат модифицирани со прекин во администрирањето на лекови. Во САД за редуција на нивото на тестостерон, најшироко употребувано фармаколошко средство е медроксипрогестерон ацетатот (*МПА*),¹³ којшто е активна состојка на

¹⁰ Иако звучи како несомнен архаизам, хируршката кастрација и денес се среќава во одредени законодавства ширум светот, како што е тоа случај во американскиот правен систем, подетално в. Holmberg, *Castration of Sex Offenders: Prisoners' Rights Versus Public Safety*, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 31 (4), стр. 502-509; в. и Scot, del Busto, *Chemical and Surgical Castration*. U Wright, R. G. (прir.), *Sex Offender Laws, Failed Policies and New Directions*, New York: Springer, 2009, стр. 291-338. Исклучоци постојат и на континентално тло (така е, на пример, во Чешка), в. Report to the Czech Government on the Visit to the Czech Republic Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 23 October 2009, Retrieved 15, March, 2013; подетално в. и Response of the Czech Government to the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its Visit to the Czech Republic from 21 to 23 October 2009, Retrieved 15, March 2013. Инаку, во минатото, оваа мерка ја познавале и повеќето европски законодавства (така, Данска, Шведска, Норвешка, Финска, Германија, Естонија, Латвија, Исланд, в. Pitula, *An Ethical Analysis of the Use of Medroxyprogesterone Acetate and Cyproterone Acetate to treat Repeat Sex Offenders*, 2010, стр. 10.

¹¹ <http://edition.cnn.com/2012/09/05/health/chemical-castration-science>.

¹² Ова е впрочем и јасно бидејќи тестостеронот, допаминот и серотонинот се примарните хормони кои играат главна улога во сексуалните дразби и функции кај личноста.

¹³ Медроксипрогестерон ацетатот (*МПА*) е всушност, женски хормон од синтетичко потекло. Неговата употреба е одобрена од страна на Американската агенција за храна и лекови, но само тогаш кога производот се користи како средство за контрацепција кај лицата од женски пол, Depo-Provera CI Label (Pfizer, November 2004), http://www.fda.gov/medwatch/SAFE-TY/2004/DepoProvera_Label.pdf. Во литературата се смета дека првиот којшто го употребил медроксипрогестерон ацетатот за третман на сексуалните делинквенти бил американецот John Money кој во 1966 година инјектирал одредена количина од лекот кај бисексуален транвестит кој манифестираше акти на педофилија кон својот шестгодишен син, Bradford JMW, *Hormonal treatment of sexual offenders*. *Bull Am Acad Psychiatry Law* 11, 1983, стр. 159-169; Lehne GK, *The first case of paraphilias treated with Depo- Provera: 40-year outcome*. *J Sex Educ Ther* 25, 2000, стр. 213-221 според Scott, Holmberg, *Castration of Sex Offenders: Prisoners' Rights Ver-*

лекот *Depo-Provera*.

Лекот притоа, може да се конзумира орално во доза од 50 до 300 мг. дневно или со инјектирање доза од 300 мг. еднаш неделно, *Scot, del Busto* (2009), 299). Во Канада, а така и во државите од европско тло, вообичаено се користи ципротерон ацетатот (*CPA*; во ланецот на продажба: *Androcur, Cyprone, Cyprostat, a Dianette*) и тоа, за орална употреба во доза од 50 до 200 мг. дневно или по пат на интермускуларна инјекција – од 300 до 600 мг. неделно или на две недели (*Hill* и др. (2003), стр. 412; *Scot, del Busto* (2009), 301. Клиничките студии во повеќе наврати ја потврдија ефикасноста на неговата примена која води кон значително опаѓање на сексуалните патолошки желби и фантазии (*Hill* и др. (2003), 412) иако, постојат и автори кои резултатите од ваквите истражувања ги сметаат за крајно дискутабилни поради очигледните методолошки пропусти (така, отсуство на соодветни контролни групи, изведување заклучоци врз основа на изјавите на осудениците лица во отсуство на објективни инструменти за проверка, итн. *Scot, del Busto* (2009), 301-302 според *Miladinović-Stefanović* (2014), 56). Негативните ефекти на ципротерон ацетатот, скоро и да не се разликуваат од оние кои се врзани за употребата на претходно споменатите супстанции: гинекомастија, мускулна слабост, зголемување на телесната маса, депресија, оштетувања на јетрата, намалување на коскената густина до појава на остеопороза итн. (*Miladinović-Stefanović* (2014), 56). Во последниве неколку години се појавија и други фармаколошки средства за хормонална терапија: антиандрогенот флутамид и нилутамидот, т.н. *gonadotropin-releasing hormone* (*GnRH*) и т.н. *leuteinizing hormone* (*LHRH*).

Rosler и *Witztum* во 1998 година ги истражувале ефектите од апликацијата на споменативе терапевтски методи кај педофилите, војерите и егзибиционистите. Добиените резултати покажале дека во анализираниот период од пет години ниту едно од лицата опфатени со третманот не манифестирало идни акти на сексуално девијантно однесување (*Rosler, Witztum* (1998), 418-419).

Друга група автори пак, ги споредувале резултатите од извршените затворски казни од страна на сексуалните престапници и последиците од примената на хемиската кастрација кај истата делинквентна *sus Public Safety, J Am Acad Psychiatry Law* 31, 2003, стр/стр. 502. И во следните неколку декади повеќемина лекари ги проучувале ефектите од примената на медроксипрогестерон ацетатот во третманот на лицата кои страдаат од парафилија, в. *Maletzky & Field*, стр. 397-398 според *Stinneford, F.* (2006), стр/стр. 12. Независно меѓутоа, од неговата долга историја и основана употреба, Американската агенција за храна и лекови и денес не ја одобрува примената на медроксипрогестерон ацетатот во третманот за сексуалните престапници, *Ibid*, 502.

популација, по однос на влијанието на секоја од овие санкции врз стапката на рецидивизмот. Заклучокот бил дека хемиската кастрација дава далеку подобри ефекти, наспроти инкарцерацијата на педофилите која се остварува без нивно подложување на соодветен третман.

Постојат секако, уште многу контроверзни прашања кои разбирливо не можат да бидат исцрпени во рамките на ова излагање. Такви се, во прв ред, оние кои се однесуваат на правната природа на хемиската кастрација: каде е имено, нејзиното место во системот на казненото право? Дали таа природно припаѓа во репертоарот на казни или посоодветно би било нејзино вцврстување во корпусот мерки од куративна природа? И колку самиот назив *мерки* во основа, одговара на нејзината суштината или е само (не) успешен обид за преквалификација, маскирање на одредени форми на реакција иако, тие според нивната содржина, по ништо не се разликуваат од казната (тоа, имено, може да се види и од првичниот текст на Предлог-Законот за измена и дополнување на КЗМ во кој оваа санкција беше поместена во редот на казни и именувана како „хемиска кастрација“!). Тешко дека овие проблеми можат да се решат низ едноставна преквалификација, преименување зад кое се крие една прилично дифузна и неодредена категорија „состојба на опасност“ и од неа инспирираниот „терапевтско-оптимистички идеал“. За секој добар кривичар тоа ја реактуелизира расправата за бројни и никогаш докрај апсорбирани филозофско пребоени прашања, ре-враќање кон различните теоретски струи и сè почесто експонираните тези за одбојниот став кон мерките на безбедност како *corpus alienum* во современото казнено право. Натаму, има ли логика поставувањето на хемиската кастрација како услов за активирање на институтот условен отпуст (како што е на пример, во одделни американски држави; така, Калифорнија) или пак, се чини посоодветно решението кое ја одредува во рамки на затворскиот третман. Последнава алтернатива тешко дека може да најде на докрај издржливо оправдување: реверзибилното дејство покажува дека фармаколошкиот третман во услови на негово спроведување во установа од пенитенцијарен вид потфрла пред основното барање за подготовка на осудениот за социјален живот на слобода, а едновременно води и кон неоправдано изложување на ризик по однос на здравјето на лицето, како и кон бескорисно зголемување на трошоците врзани за неговото извршување (така и Miladinović-Stefanović (2014), 59).

Не помалку дискутабилни се и *критериумите* за изрекување на

мерката, т.е. поставување на хемиската кастрација врз (не) доброволна основа, врзувајќи ја исклучиво за согласноста на сторителот да биде подложен на нејзина примена, т.е. изложување на ваквата процедура независно и не ретко, спротивно на волјата на засегнатото лице. Присилната кастрација се покажува како особено спорна, меѓу другото и особено од аспект на забраната за мачење, нечовечно и понижувачко постапување и казнување.¹⁴ Гледано низ призма на стразбуршкото право, присилната (хемиска) кастрација е во спротивност и со основното право на почитување на приватниот и семејниот живот и правото на основање семејство (чл. 8 и чл. 12 од ЕКЧП).¹⁵

Корпусот прашања на ова место го образуваат и оние кои налагаат претходно лимитирање на кругот на сторители кои можат да бидат изложени на ваков *третман*. Така, хемиската кастрација може да биде предвидена како метод на справување со повратниците што е впрочем и најшироко распространета легислативна пракса меѓу државите кои ја познаваат во својот национален правен систем, иако, не е исклучено нејзината примена да биде резервирана уште и за првопрестапниците (така, на пример, Луизијана и Орегон). Следен е проблемот кој се однесува на времетраењето на мерката, вклучително и на последиците од непридржувањето кон фармаколошкиот третман (в. за ова подолу во текстот).

3. Хемиската кастрација во компаративното казнено право

Веќе и во претходните излагања јасно се исцрта тезата дека хемиската кастрација независно од упатените критики засновани врз големите идеи врз кои се обликува *модернизираното казнено право* сконцентрирано врз концептот на човековите слободи и права како вредности од примордијално значење, и натаму егзистира во законодавствата на современите држави.

Почетоците на нејзината примена треба да се бараат на теренот на американското казнено право и поконкретно, во законодавството на Калифорнија која во 1996 година пристапи кон нормативно-правно регулирање на кастрацијата за одредена категорија на сексуални престапници, кога делото го сториле во однос на лице под тринаесет

¹⁴ Од државите кои припаѓаат на континенталниот систем на право, присилната хемиска кастрација ја познаваат Полска, Молдавија, Естонија; во американскиот правен свет пак, мерката е предвидена на пример, во законодавството на Флорида, кога се работи за повеќекратни сторители.

¹⁵ В. за ова *Dickinson v. UK* (Application no. 44362/04) (Judgment 4 December 2007).

годишна возраст, пропишувајќи едновремено, можност за судот условно да го отпушти осуденото лице (првопрестапник), кога за тоа постојат доволно оправдани причини (*Simpson (2007), 1227; Scott, Holmberg (2003), стр. 503*).

По примерот на Калифорнија, хемиската кастрација за мошне краток период беше вградена и во законодавствата на останатите американски држави (така, Флорида, Ајова, Луизијана и Монтана). Секоја од овие држави во примената на хемиската кастрација поаѓа од видот на казненото дело, возраста на жртвата и повратничкото однесување на сторителот. Постојат притоа, одредени варијации помеѓу државите, по однос на опфатот на казнени дела (така, во Луизијана и во Ајова хемиската кастрација е предвидена за поширок круг на дела, додека во Флорида нејзината примена е поставена во значително потесни рамки, в. *Stinneford (2006), 18*).¹⁶

Наспроти калифорнискиот приод, во Орегон хемиската кастрација како облик на третман не е врзана за т.н. пенитенцијарен режим. Карактеристична за ваквиот модел е определбата за воспоставување пилот-програми кои се фокусирани врз ефикасноста на хемиската кастрација за намалувањето на стапката на рецидивизмот.¹⁷ Согласно на ваквиот пристап, Одделот за корекција како надлежно тело врши селекција на лицата (во просек, од 40 до 50 лица) кои натаму подлежат на третман со употреба на медроксипрогестерон ацетат (поопширно в. *Stinneford (2006), 19-20*).

Останувајќи на теренот на американското право, треба да се напоменат уште и разликите кои постојат помеѓу одделните држави, во поглед на видот на кастрацијата: хемиска и/ или хируршка кастрација. Сумарно, од вкупно девет држави во кои споменатава мерка наоѓа легислативна подлога за сексуалните делинквенти, четири од нив (така, Џорџија, Монтана, Орегон и Висконсин) ја допуштаат единствено хемиската кастрација; во Калифорнија, Флорида, Ајова и во Луизијана осуденото лице може да подлежи на хемиска или хируршка кастрација (кај последнава, задолжителен услов претставува согласноста на засегаганото лице), додека во Тексас хируршката кастрација која е условена со претходно обезбедена согласност на осуденото лице се

¹⁶ Одредени дискрепанции постојат и во однос на лицата врз кои може да се примени споменатава мерка. Наспроти униформниот став за (присилно) аплицирање на мерката во однос на лицата кои по втор пат се осудени за определен сексуален деликт, во Монтана и Луизијана хемиската кастрација кога се исполнети погоренаведените услови, доаѓа предвид и тогаш кога во својство на жртва се јавуваат лица во поодмината старосна возраст.

¹⁷ В. *Stinneford, 2006, стр. 18*.

јавува како единствен *облик на третман* (Scott, Holmberg (2003), 503; Stinneford (2006), 20 итн.).

Инспирирани од ваквите решенија добар дел од европските држави пристапија кон реформирање на националните казниви законодавства, приклучувајќи се кон определбата за воведување на хемиската кастрација како облик на третман кој треба да помогне во сузбивањето на сексуалниот криминалитет.

Денес, хемиската кастрација претставува легислативна реалност во повеќе современи европски законодавства (така, Данска, Финска, Германија, Норвешка, Шведска, итн.). Најдалеку во регулативата оди Полска која со реформата од 2009 (во сила од 2010 година) ја вовеле присилната хемиска кастрација за сторителите на сексуални дела кога како објект на напад се јавуваат деца под петнаесетгодишна возраст. Главниот мотив кој послужи за воведување на спомената мерка беше неодамнешниот случај во кој 45-годишниот Josef Fritzl, бил лишен од слобода поради тоа што ја држел во заточеништво својата ќерка и притоа, имал две деца со неа.¹⁸ Дотолку повеќе, полското законодавство ја познава и хируршката кастрација, врзувајќи ја нејзината примена за согласноста на сторителот на делото.

Од државите на европско тло, хемиската кастрација е предвидена и во Кривичниот законик на Молдавија. Имено, со Новелата на КЗ од март, 2012 година (во сила од 1 јуни, 2012) хемиската кастрација е пропишана како задолжителна мерка за лицата осудени за дела на сексуална злоупотреба на деца помлади од 15 години. Законот важи и за странец кој на територијата на државата ќе изврши сексуален напад врз дете. И Естонија, во јуни 2012 година, пристапи кон реформирање на казненото законодавство, воведувајќи ја т.н. присилна хемиска кастрација за сексуалните престапници. Нејзината примена не е непозната и во германското законодавство (кое уште ја познава и хируршката кастрација!) и поради тоа во последно време е изложено на особено остри критики, сметајќи ја ваквата пракса како особено деградирачка и неспојлива со универзалните стандарди за човековите права. Согласно решенијата предвидени во германското право, кастрацијата кога таа се врши од страна на медицинско лице, не претставува облик на телесна повреда кога се исполнети следниве

¹⁸ Chemical castration in Poland, THE ECONOMIST, June 10, 2010, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/06/chemical-castration-poland>; в. и Bailey, C., Poland to Enforce Chemical Castration of Paedophiles, THE TELEGRAPH, Sept. 26, 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/poland/3084770/Poland-to-enforce-chemical-castration-of-paedophiles.html>.

неколку услови: постоење согласност на осуденото лице; примена на мерката во однос на сторители постари од 25 години; препорака од медицински тим, кога треба да се пристапи кон лекување на лица со тешки заболувања, душевни растројства проследени со патолошки сексуални нагони, како и непостоење опасност дека ваквата интервенција може да доведе до потешко нарушување на физичкото или на душевното здравје на засегнатото лице.

Руската Федерација, пак, во октомври 2011 година го изгласа Законот за педофилија; согласно законските решенија, хемиската кастрација е резервирана за лицата осудени за сексуални дела извршени против деца на возраст до 14 години, додека за рецидивистите е предвидена казна доживотен затвор. Едновремено, Руската дума востанови забрана за лицата осудени на акт на педофилија или педокриминалитет да работат во соодветни образовни и воспитни институции, како би се спречило остварувањето секаков контакт со деца.

Хемиската кастрација уште постои и во австралиското казнено законодавство, а така и во законодавството на Нов Зеланд, Тајван, Турција и Јужна Кореја (Oswald (2013), 484-485; Park (2013), 1-5).

4. За новините во системот на безбедносни мерки во македонското казнено законодавство: медицинското-фармаколошко лекување - облик на ефикасен третман?

Реформата на националното материјално казнено право која во последниве неколку години се одвива со нагласена динамика, резултираше со нови и суштински корекции во регистарот на безбедносни мерки: Законикот имено, следи тенденција на поострување на казненоправниот третман на педофилите и воведува нова „терапевтска мерка“ „медицинско-фармаколошко лекување“ (чл. 65-а). Со тоа, Република Македонија станува водечка држава во регионот кога е во прашање ваквата законска солучија.

Согласно чл. 11 од Законот за изменување и дополнување на КЗ од февруари, 2014 год.¹⁹, мерката се изрекува на сторители на кривично дело полов напад врз дете до 14 години кога постои опасност и натаму да вршат такви дела. Ако за делото е пропишана казна доживотен затвор судот *може* на сторителот да му изрече казна затвор од 40 години *ако тој се согласи* на медицинско-фармаколошко лекување кое ќе трае до крајот на неговиот живот или до времето до кое според

¹⁹ Сл. весник на РМ, br. 27/14. / Sl. vesnik na RM, br. 27/14

оцената на судот е потребно да трае лекувањето. (ст. 1 и 2). Ако пак, за делото е пропишана казна долготраен затвор од 40 години, судот *може* да изрече казна затвор од 20 години доколку сторителот се согласил на медицинско - фармаколошко лекување. Кога се работи за дела за кои согласно законот е пропишана казна затвор од 20 години, судот може на сторителот да му ја изрече минималната казна затвор пропишана за кривичното дело, ако тој се согласи на медицинско - фармаколошко лекување кое ќе трае до крајот на неговиот живот или до времето до кое според оцената на судот е потребно да трае лекувањето (ст. 3 и 4). Во продолжение, во рамки на истата одредба законодавецот пропишува и *присилно извршување* на мерката во здравствена или друга специјализирана установа, *ако сторителот не се подложил или самоволно го напуштил лекувањето*. По исклучок, судот и *без согласност на сторителот* задолжително ја изрекува мерката на сторител кој делото го сторил во поврат и трае до крајот на неговиот живот или до времето до кое според оцената на судот е потребно да трае лекувањето (ст. 6 и 7). Она што на прв поглед доаѓа до израз е рестриктивниот приод на македонското казнено законодавство, по однос на опфатот на казниви поведенија кои можат да доведат до примена на спомената мерка. Медицинското - фармаколошко лекување е лимитирано на сторителите на казненото дело полов напад врз дете кое не наполнило 14 години, уредено во чл. 188 од КЗ.

Враќајќи се на прашањето за критериумите за изрекување на мерката (согласноста на сторителот да биде подложен на ваков третман, т.е. можноста за нејзино изрекување и независно, односно спротивно на неговата волја), произлегува дека домашното право се приклонува кон *т.н. дуален пристап*: по однос на примарните сторители мерката медицинско-фармаколошко лекување *може* да се изрече по претходно обезбедена согласност од засегнатото лице, кога постои опасност и натаму да врши такви дела. Судот од друга страна, *мора* да пристапи кон изрекување на мерката кога се работи за сторител кој делото го сторил во поврат. Присилното извршување на мерката во здравствена или друга специјализирана установа е пропишано и за одредени ситуации во кои сторителот ќе одбие да се изложи на лекување (?) или *самоволно ќе го напуштил лекувањето*.

Воведувањето на медицинско - фармаколошкото лекување во македонското законодавство разбирливо резултираше и со соодветни интервенции во текстот на ЗИС.²⁰ Така, со Новелата на Законот од

²⁰ ЗИС, Сл. весник на РМ, бр. 2/06, 57/10, 170/13, 43/14 и 166/14. / ZIS, Sl. vesnik na RM br. 2/06, 57/10, 170/13, 43/14 I 166/14

ноември, 2014 година, воведена е посебна глава XXI-а: „Медицинско-фармаколошко лекување на сторители на полов напад врз дете до 14 години“. Во одредбата од чл. 257-а законодавецот пропишува дека извршувањето на оваа мерка ќе се врши во специјализирани медицински установи, а установите и начинот на извршување на мерката ќе бидат пропишани со упатство, од страна на министерот за здравство. Во продолжение е стипулирана обврска за казнено поправните установи, веднаш по започнувањето на издржувањето на затворската казна, да ја достават судската одлука со која на осуденото лице му е изречена оваа мерка до Управата за извршување на санкциите која пак, натаму ја доставува на извршување до специјализираната медицинска установа пред да отпочне подготвителниот период за отпуст на осудениот, заради испитување и негова подготовка за извршување на мерката. По однос пак, на моментот на започнување со извршувањето на мерката, законските решенија следат определба согласно која мерката ќе започне да се извршува по издржувањето на казната затвор (чл. 257-б ст. 3). Начинот на доставување на податоците до Управата за извршување на санкциите од страна на казнено поправните установи за лицата на кои им е изречена оваа мерка поблиску се пропишува со акт кој го донесува министерот за правда (в. ст. 4 од истиот член).

Нормирањето на мерката логично повлекува и определување на временскиот интервал во кој обвинетиот ќе подлежи на нејзина примена, како и на последиците од непридржување до третманот. Во таа насока и македонскиот законодавец статуира обврска за специјализираната медицинска установа на секои шест месеци да ја известува Управата за извршување на санкциите за примената на оваа мерка. Управата пак, може и надвор од законски утврдениот рок да бара известување од установата за здраствената состојба на лицето спрема кое се извршува оваа мерка и за резултатите од нејзиното извршување. Конечно, Управата за извршување на санкциите е должна најмалку еднаш на секои шест месеци да достави извештај до судот за извршувањето на мерката или за потребата од нејзино продолжување или прекинување (чл. 257-в). Во продолжение пропишана е обврска за лицето на кое му е изречна ваква мерка, кога тоа од оправдани причини не може да отпочне со извршување на мерката, да се јави во специјализираната медицинска установа во рок од три дена за да го оправда своето отсуство и за тоа да ја известува установата. До одложување на извршувањето на мерката може да дојде во оние случаи кога лицето ќе достави доказ дека се наоѓа на болничко лекување

или пак, во случај на смрт на член во неговото потесно семејство. Одложувањето на извршувањето на мерката може да трае најдоцна до завршување на болничкото лекување, односно 3 дена по смртта на член на потесното семејство. По добивање на известувањето, установата е должна на лицето да му определи нов термин и за тоа соодветно да ја извести Управата за извршување на санкциите (чл. 257-д).

Последиците од непридржување до условите на третман се уредени во чл. 257-ѓ. Согласно законот, ако осуденото лице без оправдана причина не се подложи на извршување на мерката медицинско-фармаколошко лекување или по истекот на три дена од денот кога требало да се јави за извршување на мерката во специјализираната установа тоа не го стори, установата е должна во рок од 48 часа за тоа да ја извести Управата за извршување на санкциите. За одбивањето или напуштањето на лекувањето Управата без одлагање го известува судот надлежен за извршување на санкцијата. Заради извршување на мерката судот, без одлагање ќе донесе наредба за *присилно приведување* на лицето, која ја доставува до полицијата. Ако пак, лицето не може да се приведе судот распишува потерница за негово пронаоѓање и приведување, а трошоците за присилното приведување паѓаат на товар на самото лице.

Извршувањето на мерката медицинско-фармаколошко лекување има и значајни економски реперкусии. Компаративно, постојат различни решенија по однос на товарот на намирување на трошоците за лекување. Интересно е во овој контекст уште да се споредат и трошоците за лекување наспроти оние кои се врзани за извршувањето на казната затвор. Во отсуство на податоци за цената на чинење во државите од Европа, како илустрација би можеле да се наведат резултатите од анализата спроведена во САД. Од добиените наоди произлегува дека цената на една месечна доза на третман со медроксипрогестерон ацетат (МРА) изнесува околу 160 американски долари, додека просечните трошоци за извршување на казната затвор за ист временски интервал во просек се движат околу 1660 американски долари (Tullio (2010), 208). На нормативен план инаку, постојат и такви решенија кои предвидуваат обврска за осуденото лице самото да ги сноси трошоците за третман (в. за тоа Scott, Holmberg (2003), 503). Во домашното право, трошоците на извршувањето на мерката медицинско-фармаколошко лекување паѓаат на товар на Буџетот на РМ (чл. 257-е). За водење посебна евиденција за осудените лица на кои им е изречена оваа мерката е надлежна Управата за извршување на

санкциите, а формата, содржината и начинот на водење на евиденцијата го пропишува министерот за правда (чл. 257-ж).

На крајот би можеле да заклучиме дека од една страна, сосема во целост ја подржуваме идејата и новиот обид за справување (превенирање) со педофилијата како ислучително негативна општествена појава, но од друга страна, не може а да не се искаже одреден скептицизам и резерва во однос на очекуваните ефекти. Предвиденото законско решение има повеќе номотехнички но и суштински аномалии. Во тој контекст, посебно би ги издвоиле следниве:

- а) оваа е единствената одредба од општиот дел на КЗ која се однесува само на една инкриминација од посебниот дел од чл.188; во принцип, одредбите од општиот дел на Законикот се однесуваат на сите одредби од посебниот дел;
- б) една од поголемите слабости на мерката е дека таа се извршува по издржувањето на казната затвор, значи може и по 40 години од извршувањето на делото (!) - тогаш какво е ratio legis на одредбата ? ;
- в) исто така судот е обврзан да ја утврди „опасната состојба на сторителот натаму да врши такви дела” што воопшто не е лесна работа !;
- г) во контекст на основните човекови слободи и права посебно се проблематизира ст.7 од одредбата каде што за рецидивистите оваа мерка може да се изрече и без согласност на сторителот итн.

Ова се само дел од критички опсервации кои можат да ја доведат во прашање евентуалната практична примена на оваа мерка. Но, не се само тие!

Nikola Tupanceski, PhD²¹
Dragana Kiprijanovska, MSc²²

1.02 Scientific Review Article
UDC 343.541:343855 (497.7)

**NEW SAFETY MEASURE IN THE CRIMINAL CODE OF THE
REPUBLIC OF MACEDONIA “MEDICAL-PHARMACEUTICAL”
TREATMENT – ITS CONTEXT AND IMPLICATIONS**

Summary

Nowadays, the use of anti-hormone drugs - also referred to as chemical castration is considered as one of the most promising and effective alternative to incarceration or surgical castration. This method is meant to achieve many of the same goals as surgical castration but has been hailed as less invasive and more specifically tailored to achieving those goals.

Along with this measure in the legal literature there is an active debate regarding the necessity and justification of the introduction of the chemical castration for convicted sex offenders for the juvenile. Despite of *its effectiveness*, forced or involuntary sterilization, either surgical or chemical, raises serious human rights concerns, particularly with regard to the right to bodily integrity, prohibition of torture, inhuman and degrading treatment and punishment, health, privacy, family life, and discrimination.

Chemical castration has gained increasing popularity within the United States, as well as across the Europe. Although many European countries, including Denmark, Finland, Germany, Norway, Sweden, etc., have only enacted castration laws as treatment or punishment of sex offenders, Poland was the first country in the European Union to impose chemical castration as a form of punishment, in 2010.

In the Republic of Macedonia the chemical castration, or the “medical pharmacological treatment” according to the Criminal Law Amendment Act is a new security measure introduced in 2014. Provided by the new Article 65-a, the measure medical pharmacological treatment will be imposed to the perpetrator of the criminal offense of sexual assault of a child under 14 years, when there is a danger of further performing such acts. Against this

²¹ Full-time Professor, Faculty of Law “Justinianus Primus”, University “Ss. Cyril and Methodius” - Skopje.

²² PhD candidate, Faculty of Law “Justinianus Primus”, University “Ss. Cyril and Methodius” - Skopje.

background, this paper will handle the questions posed by the necessity of such legislative movement in the light of comparative analysis as well as by discussing the challenges and weaknesses of the imposed solutions.

Key words: Prevention of Sexual Crimes, Pedophilia, Recidivism, Chemical Castration (Medical Pharmacological Treatment), Human Rights, Comparative Trends.

Библиографија/ Bibliography

- Bradford J.M.W. (1983), Hormonal treatment of sexual offenders. Bull Am Acad Psychiatry Law 11, 1983.
- Caulfield, T. (1999), Medical Law - Canada, Kluwer Law International, Hague, London, Boston.
- Dickey, R., Nussbaum, D. Chevolleau, K., Davidson, H. (2002). Age as a differential characteristic of rapist, pedophiles and sexual sadists. Journal of Sex and Marital Therapy, 28.
- Hill, A.B., Kraus, C., Strohm, K., Berner, W. (2003). Differential Pharmacological Treatment of Paraphilias and Sex Offenders. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 47 (4).
- Langevin, R., Curnoe, S., Fedoroff, P., Bennett, R., Langevin, M., Peever, C., Pettica, R., Sandhu, S. (2004). Lifetime sex offender recidivism: A 25-year follow-up study. Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 46.
- Lombardo, A. (1997), California ‘ Unconstitutional Punishment for Heinous Crimes: Chemical Castration of Sexual Offenders, 65 FORDHAM L. REV., 1997.
- Oswald, E. (2013), “Analyzing the Sex Disparity in Chemical Castration Sentences, Michigan Journal of Gender & Law, Vol. 19, Issue 2, 2013.
- Park, Using Chemical Castration to Punish Child Sex Crimes, CNN, Sept. 5, 2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/05/health/chemical-castration-science/>.
- Pitula, E. (2013), An Ethical Analysis of the Use of Medroxyprogesterone Acetate and Cyproterone Acetate to treat Repeat Sex Offenders, Barnard College.
- Richeson, P. (2009), Sex, Drugs, and Race-to-Castrate: A Black Box Warning of Chemical Castration’s Potential Racial Side Effects, 25 HARV. BLACKLETTER L.J., 2009.
- Rösler, Witztum (2000), Pharmacotherapy of Paraphilias in the Next Millennium, 18 Behavioral Sci. Law, 2000.
- Russell, Castration of Repeat Sexual Offenders: An International Comparative Analysis, 19 Hous. J. INT’L L., 1997.
- Scott, L.C., Holmberg, T. (2003), Castration of Sex Offenders: Prisoners’ Rights Versus Public Safety. J Am Acad Psychiatry Law 31, 2003.
- Scot, C., del Busto, E. (2009). Chemical and Surgical Castration. Wright, R. G. (prir.), Sex Offender Laws, Failed Policies and New
- Directions (срр. 291-338), New York: Springer.
- Simson, T. (2007). “If Your Hand Causes You to Sin ...”: Florida’s Chemical Castration Statute Misses the Mark. Florida State University Law Review. 34 (4).

- Stelzer (1997), Chemical Castration and the Right to Generate Ideas: Does the First Amendment Protect the Fantasies of Convicted Pedophiles?, 81 Minn. L. Rev. 1675, 1997.
- Stinneford, F.J. (2006), Incapacitation through Maiming: Chemical Castration, the Eighth Amendment, and the Denial of Human Dignity, University of St. Thomas School of Law, Legal Studies Research Paper No. 06-25.
- Weinberger, L. E., Sreenivasan, S., Garrick, T., Osran, H. (2005). The Impact of Surgical Castration on Sexually Recidivism Risk among Sexually Violent Predators. J Am Acad Psychiatry Law 33, 2005.
- Chemical castration in Poland, THE ECONOMIST, June 10, 2010, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/06/chemical-castration-poland>.
- Bailey, C., Poland to enforce chemical castration of paedophiles, The Telegraph, sept. 26, 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/poland/3084770/Poland-to-enforce-chemical-castration-of-paedophiles.html>
- Dickinson v. UK (Application no. 44362/04) (Judgment 4 December 2007), <http://edition.cnn.com/2012/09/05/health/chemical-castration-science>.
- Depo-Provera CILabel, (Pfizer, November 2004), http://www.fda.gov/medwatch/SAFETY/2004/DepoProvera_Label.pdf.
- Germany's Ethics Council calls for legalization of incest, <http://www.dcclothesline.com/2014/09/27/germanys-ethics-council-calls-legalization-incest/>.
- Report to the Czech Government on the Visit to the Czech Republic Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 23 October 2009, Retrieved 15, March, 2013.
- Response of the Czech Government to the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its Visit to the Czech Republic from 21 to 23 October 2009, Retrieved 15, March 2013.

- Кривичен законик, Сл. весник на РМ, / Krivichen zakonik, Sl. vesnik br. 37/96; 80/99; 4/02; 43/03; 19/04; 81/05; 60/06; 73/06; 7/08; 139/08; 114/09; 51/11; 135/11; 185/11; 142/12; 166/12; 55/13; 82/13, 14/14; 27/14; 28/14; 115/14; 132/14 и 160/14.
- Одлуки на Уставниот суд на РМ/ Odluki na Ustavniot sud, У/ У. br. 220/00 од 30 мај 2001 година, објавена во Сл. весник на РМ бр./ Sluzhben vesnik na RM, br. 48/01; У/ У. br. 210/01 од 6 февруари 2002 година, објавена во Сл. весник на РМ / Sl. vesnik na RM, бр/ br. 16/02; У. br. 206/03 од 9 јуни 2004 година, објавена во Сл. весник на РМ/ Sl. vesnik na RM, br. 40/04 и УУ br. 228/05 од 5 април 2006 година, објавена во Сл. весник на РМ/ Sl. vesnik na RM, br. 50/06.
- Закон за извршување на санкциите/Zakon za izvrsuvanje na sankcii, Сл. весник на РМ/ Sl. vesnik na RM, br. 2/06, 57/10,170/13, 43/14 и 166/14.